

Själva handlingen skyddas för profana blickar av de båda dörrparen. Det yttre, tyngre utgöres av de båda körsatserna, som inleda och avsluta verket. Därinom bildar Symphonian ett ytterligare skydd. Innerst inne finna vi huvudbilden: den heliga historien, som enkelt men underbart uttrycksfullt berättas av evangelisten och de tre handlande personerna. Det kan frågas, om inte denna vackra bild med det medeltida altarskåpet hade blivit ännu påtagligare, om utgivaren givit texten en ålderdomligare prägel, eventuellt genom att använda en äldre bibelöversättning. Säkerligen hade man då kommit originalet närmare och »det medeltida altarskåpet» hade fått framstå i ursprunglig färgdräkt. Nu störes intrycket av en viss blandning av gammalt och nytt. De båda yttresatserna ha kvar en anstrykning av originalets ålderdomliga uttryckssätt, men själva evangelieberättelsen, som enligt utgivaren i stort sett följer senaste upplagan av Evangelieboken, saknar enhetlig stil. Äldre och nyare uttryck stå sida vid sida. Vill man försöka giva en kritisk-korrekt bild av detta verk och som företalet säger giva precis den notbild som Schütz lämnat — inga föredragsbeteckningar eller taktstreck, med den ålderdomliga benämningen på sång- och instrumentalstämmor o. s. v., bör man nog också låta texten anknyta närmare till originalet.

För det praktiska bruket spela väl dessa olika yttre detaljer en ganska underordnad roll. »Jesu sju ord på korset» är trots åldern ett levande verk och kommer säkerligen att så förbliva, vilka yttre stilkrav man än vill ställa på detsamma. Utgivaren säger också: »Viktigare än dessa yttre stilkrav är ett inre. Schütz skrev sina kyrkomusikaliska verk i underkastelse under de liturgiska kraven, i ödmjukt syfte att förkunna Ordet genom sina toner och skapa gudstjänst i anda och sanning».

Josef Hedar.

Vetenskapligt orgelbyggeri.

Sedan år 1888, då J. G. Töpfers vid förra seklets mitt skrivna stora lärobok i orgelbyggeri (»Lehrbuch der Orgelbaukunst») av M. Allihn utgavs i omarbetat skick under titeln »Theori und Praxis des Orgelbaues», har mycket ändrats, särskilt de senaste årtiondena, ej blott ifråga om uppfattningen om orgelns klangliga väsen, utan även när det gäller kännedomen om orgelklangens matematisk-fysikaliska uppbyggnad och akustiska egenskaper. Härutinnan har den moderna orgelvetenskapens forskningar fört fram i ljuset många förr okända eller missförstådda eller blott endels kända fakta. Åtskilliga specialforskningar för klarläggande av olika delproblem ha gjorts: jag nämner namnen H. H. Jahnn, Chr. Mahrenholz, Ernst Schiess, Joh. Biehle m. fl. Någon allomfattande, sammanhängande framställning av samtliga orgelbyggeriets teoretiska och praktiska discipliner på grundval av den nya

orgelvetenskapens rön har emellertid hittills saknats. Det kommer därför helt säkert att hälsas med tillfredsställelse, att helt nyligen utkommit en dylik tidsenlig handbok i orgelkännedom. På ett schweiziskt förlag har en württembergisk orgellärd, *Winfred Ellerhorst*, utgivit en »Handbuch der Orgelkunde», en 850-sidig volym om det moderna orgelbyggeriets matematiska, akustiska, tekniska och konstnärliga grundvalar jämte orgelns historia och skötsel m. m.

Bokens första avdelningar behandla de delar av orgelbyggeriets »gränsområden»: matematik och fysik, som äro av praktisk vikt för orgelbyggeriet. Om klangen handlar ett avsnitt (ljudlära, klanganalys m. m.), ett annat om alla olika slags material, som komma till användning i orgelbyggeriet. Stort utrymme har, som sig bör, ägnats orgelns »klangkropp». Det är en imponerande mängd vetenskapliga fakta, som rymmes i alla de beräkningar av de olika på pipklangen inverkan faktorerna, i alla de mensurtabeller och de grundregler för uppläggandet av dylika, som detta avsnitt så rikligt innehåller. Vad det gäller mensurer för labialstämmor, återges först dom Bedos', sedan Töpfer-Allihns och slutligen den nutida tyske fysikern H. Bohnstedts (»maphys-mensurer») principer för pipmåtten. Lingualstämmornas konstruktion enl. Bohnstedt föregår de (enl. förf.) mera historiskt än för nutida praxis betydelsefulla Mahrenholzska mensurberäkningarna. Efter ett kapitel om orgelns stämning övergår förf. till att redogöra för olika bälg-, luftlåde- och luftkanalsystem och visar, hur beräkningar för dessa olika storheter göras. I avd. om luftlådorna uttalas den något överraskande meningen, att den för *tonansatsen* bästa lådan ej är, som man annars vanligen anser, slejflådan utan kägellådan. Utförligt beskrivas också skilda slag av traktur, registratur och spelbordskonstruktioner. Beaktansvärt är vad förf. i kap. om orgelns uppbyggnad säger om arkitektens roll vid orgelbygge. Jag citerar:

»Det är absurt och har alltid i orgelbyggeriets historia visat sig vara förfelat, när arkitekter tilltro sig kunna göra utkast till en orgel. Först måste orgelbyggaren och sakkunniga tillsammans ha kommit på det klara med tekniska och konstnärligt-musikaliska spörsmål, sedan får arkitekten göra upp utkast till orgelns yttre, orgelprospektet, och detta endast i samarbete med män av facket.»

(Med tanke på förhållandena i vårt land ville man med största kraft framhålla dessa kloka ord för våra kyrkoarkitekter.) I en kort historisk överblick över orgelklangstilens utveckling tar förf. skarpt till orda mot den mest okonstnärliga och i realiteten dyraste av alla orgelarter: den s. k. »multiplex-orgeln», vilken på senare år gjort sitt intåg även i vårt land. Orgelmusikens historia sammanfattas i ett av Gregor Klaus skrivet kapitel. De olika orgeltyperna (konsert-, orkester-, kultorgel etc.) demonstreras i

kap. »Orgelns konstnärliga klanguppbyggnad», om orgelbyggaren och orgelsakkunnige handla två följande kap., om tillvägagångssättet med kontrakts uppställande, avsyning m. m. vid orgelbyggen återigen ett annat. Ett kort men högst intressant kapitel ägnas åt den elektro-akustiska orgeln. I ett bihang finnes bl. a. en artikel av Georg Kempff om »den liturgiska och koral-sångens fordringar på orgelbyggeriet och orgelspelet». Jag återger följande:

»Kyrkoorgeln står i det kultiska rummet och har att underordna sig kultens fordringar. Den skiljer sig givetvis från alla andra orgelverk för världsliga ändamål. — — — Byggandet av småorglar (»positiv») i st. f. harmonium bör återupptagas. — — — Orgelns såväl som kyrkokörens uppgift bör icke vara att göra »vackra inlägg» i gudstjänsten för att därmed behaga människorna och röra deras sinnliga känslor, utan orgel och kör böra allenast *förkunna Gudsordet*. — — — Att göra orgeln från att vara ett beledsagande instrument till en självständig liturgisk faktor, det är den väg som framtiden visar. Församlingssången såväl som körsången kommer att få nya impulser av att orgeln tonar icke samtidigt men i växling med de båda andra faktorerna.»

Ellerhorsts bok präglas av nutida kunskap om och förståelse av orgeln. (Detta jävas ingalunda av det förhållandet, att förf. i mångt stöder sig på Töpfer. Denne orgellärdes förtjänster äro ovedersägliga och böra rättvisligen ihågkommas även under tider, då man i klangreformatoriskt nit vill för Töpfers ensidighet i mensurfrågor i hastigt mod vråka »hela» Töpfer överbord.) Ovanstående summariska referat vill ge en antydning om handbokens rika innehåll. Man kan i vissa ting ha annan mening än den i boken återgivna, man kan understundom finna förf.:s estetiska funderingar något väl »stämningsfulla», man kan med någon förvåning förgäves söka i litteraturförteckningen efter Hans Henny Jahnn, vilken visserligen ofta är en något spekulativ ande, som lätt nog vill glömma tingens realiteter, men vilken dock tack vare sitt geni kommit mångt orgelpipornas problem på spåren och vilken dock är en av dem, som kraftigast bidragit till att den moderna, för kyrkoorgelns utveckling så betydelsefulla orgelrörelsen kommit igång — detta förändrar på intet sätt det starka och bestående intrycket av boken: att den är det högst beundransvärda resultatet av en sällsynt kunnig, för orgeln djupt och varmt intresserad mans hängivna arbete. Det behöver knappast framhållas, vilken värdefull och svåriligen umbärlig hjälp denna handbok kommer att bli för alla, som ha att befatta sig med orgel: teoretiker och praktiker, orgelbyggare och orgelspelare. *Carl E. Rosenquist.*

Winfred Ellerhorst: Handbuch der Orgelkunde. Verlagsanstalt Benziger & Co. A. G. (Einsiedeln, Schweiz.) hft Mark 23: 40; inb. Mark 25: —.